

ORGAN TRANSPLANTATSIYASIDA BIOETIK MUAMMOLAR

Umurullayeva Jasmina G'ayrat qizi

530-guruh 1-son Davolash fakulteti

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada organ transplantatsiyasi jarayonida yuzaga keladigan asosiy bioetik muammolar tahlil qilinadi. Donorlik masalasi, bemor roziligi, organ taqsimotida adolat, tibbiy maxfiylik hamda hayot va o'lim mezonlarini belgilash kabi masalalar yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy tibbiyotda transplantologiyaning rivojlanishi bilan bog'liq axloqiy va huquqiy muammolar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Organ transplantatsiyasi, bioetika, donorlik, bemor roziligi, miya o'limi, adolat, tibbiy maxfiylik, sog'liqni saqlash.

Kirish

Organ transplantatsiyasi zamonaviy tibbiyotning eng muhim va murakkab yo'nalishlaridan biridir. U ko'plab bemorlarning hayotini saqlab qolish imkonini beradi. Biroq bu jarayon nafaqat tibbiy, balki chuqur axloqiy va huquqiy masalalarni ham o'z ichiga oladi. Bioetika nuqtai nazaridan transplantatsiya jarayonida inson huquqlari, adolat va inson hayotiga hurmat asosiy o'rinda turadi.

Asosiy qism

Organ transplantatsiyasidagi eng muhim bioetik muammolardan biri bu donorlik masalasidir. Organ donorligi ixtiyoriy bo'lishi kerak va hech qanday bosim yoki majburlashga asoslanmasligi lozim. Ayrim holatlarda qarindoshlar o'rtasida donorlik amalga oshiriladi, bu esa axloqiy mas'uliyatni yanada oshiradi.

Yana bir muhim masala — bu bemorning roziligi (informed consent) hisoblanadi. Transplantatsiya jarayonida ham donor, ham retsipient (qabul qiluvchi) barcha xavflar va natijalar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Rozilik ongli va erkin tarzda berilishi shart.

Organ taqsimotida adolat (justice) ham jiddiy bioetik muammo hisoblanadi. Donor organlari cheklangan bo'lgani uchun, ularni kimga va qanday mezonlar asosida berish muhim masaladir. Bu jarayonda faqat tibbiy ehtiyoj emas, balki adolat va shaffoflik tamoyillari ham hisobga olinishi kerak.

Transplantologiyada miya o'limi tushunchasi ham katta bahs-munozaralarga sabab bo'ladi. Insonning o'limini aniqlash mezonlari aniq bo'lishi zarur, chunki organlar odatda miya o'limi tasdiqlangandan so'ng olinadi. Bu jarayonda shifokorlarning xolisligi va aniq diagnostika muhim ahamiyatga ega. Organ transplantatsiyasida muhim bioetik yo'nalishlardan biri — bu ijtimoiy adolat va tenglik tamoyilidir. Har bir bemor ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar bir xil imkoniyatga ega

bo'lishi kerak. Ammo amalda ayrim hududlarda iqtisodiy holat yoki tibbiy infratuzilma farqi sababli tengsizliklar yuzaga kelishi mumkin.

Shuningdek, transplantatsiya jarayonida davlat nazorati va qonunchilik tizimi ham katta ahamiyatga ega. Har bir transplantatsiya operatsiyasi aniq huquqiy me'yorlar asosida amalga oshirilishi kerak. Bu noqonuniy organ savdosi va inson huquqlarining buzilishining oldini oladi.

Yana bir muhim masala — bu bemorning informatsion himoyasidir. Tibbiy ma'lumotlar, operatsiya natijalari va donorlik jarayoniga oid barcha ma'lumotlar maxfiy saqlanishi kerak. Raqamli tibbiyot rivojlanishi bilan bu ma'lumotlarni himoya qilish yanada dolzarb bo'lib bormoqda.

Transplantatsiyada shifokorlarning etik javobgarligi ham alohida o'rin tutadi. Shifokorlar har qanday qarorni faqat tibbiy ko'rsatmalar va bioetik tamoyillarga asoslanib qabul qilishlari lozim. Ular moddiy manfaat yoki tashqi bosim ostida qaror qabul qilmasligi kerak.

Shuningdek, o'limdan keyingi donorlik madaniyati ham muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda organ donorligi haqida to'g'ri tushuncha shakllanmasa, transplantatsiya uchun organ yetishmovchiligi yuzaga keladi. Shu sababli tibbiy targ'ibot va ma'rifat ishlari muhim hisoblanadi.

Bundan tashqari, reabilitatsiya davri etikasi ham mavjud. Transplantatsiyadan keyingi bemorlar uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo'ladi. Bu davrda bemorga nisbatan kamsitish yoki e'tiborsizlik bo'lmasligi kerak.

Transplantatsiya jarayonida ilmiy-texnik taraqqiyot va axloqiy chegaralar o'rtasidagi muvozanat ham muhimdir. Har qanday yangi texnologiya inson qadriyatlariga zid bo'lmasligi kerak. Masalan, sun'iy organlar yoki gen muhandisligi usullarini qo'llashda ehtiyotkorlik zarur.

Yana bir jihat — bu xalqaro hamkorlik va bioetik standartlardir. Turli davlatlarda transplantatsiya qoidalari turlicha bo'lishi mumkin, shuning uchun Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) kabi xalqaro tashkilotlar umumiy etik tamoyillarni ishlab chiqadi.

Shuningdek, tibbiy maxfiylik ham bioetik jihatdan muhimdir. Donor va retsipient shaxsiy ma'lumotlari sir saqlanishi kerak. Bu bemorlarning huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Transplantatsiya jarayonida organ savdosi va noqonuniy transplantatsiya eng jiddiy axloqiy muammolardan biridir. Organlarni sotish yoki noqonuniy yo'l bilan olish inson huquqlarini buzadi va tibbiyot etikasi tamoyillariga zid hisoblanadi.

Yana bir muhim jihat — bu resurslarning adolatli taqsimlanishidir. Ba'zi bemorlar uzoq vaqt navbat kutadi, bu esa ijtimoiy tengsizlik va axloqiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Shuningdek, transplantatsiya jarayonida shifokor mas'uliyati va kasbiy etikasi juda katta ahamiyatga ega. Shifokorlar faqat tibbiy jihatdan emas, balki axloqiy jihatdan ham to'g'ri qaror qabul qilishlari kerak. Organ transplantatsiyasida muhim bioetik masalalardan biri — bu donor tanlash mezonlaridir. Donor organlarining mosligi nafaqat tibbiy (qon guruhi, to'qima mosligi), balki axloqiy jihatdan ham asoslangan bo'lishi kerak. Ayrim holatlarda qarindosh donorlik afzal ko'riladi, chunki u ham tibbiy, ham psixologik jihatdan barqarorroq natija beradi.

Shuningdek, transplantatsiya jarayonida yosh va ijtimoiy ustuvorlik masalasi ham muhokama qilinadi. Masalan, yosh bemorlarga yoki og'ir ahvoldagi bemorlarga ustuvorlik berish adolat tamoyiliga mos keladimi yoki yo'q — bu bioetikada bahsli masalalardan biridir.

Transplantologiyada yana bir muhim jihat — bu tirik donor va vafot etgan donor o'rtasidagi farqdir. Tirik donorlikda inson o'z ixtiyori bilan organ yoki to'qima beradi, bu esa uning sog'lig'iga ma'lum darajada xavf tug'diradi. Shu sababli shifokor donorning to'liq sog'lig'ini baholab, unga zarar yetkazmaslik tamoyiliga amal qilishi shart.

Bundan tashqari, psixologik bosim va majburlash xavfi ham mavjud. Ayrim hollarda donorlar oilaviy yoki ijtimoiy bosim ostida qaror qabul qilishi mumkin. Bu esa bioetik nuqtai nazardan noto'g'ri hisoblanadi, chunki donorlik erkin va ongli bo'lishi kerak.

Transplantatsiya jarayonida bemorning hayot sifati (quality of life) ham muhim mezon hisoblanadi. Operatsiyadan keyingi davrda bemorning yashash sifati, uning jamiyatga qayta integratsiyasi va psixologik holati ham baholanadi.

Yana bir dolzarb masala — bu transplantatsiya narxi va iqtisodiy tengsizlikdir. Ba'zi davlatlarda yoki tibbiy tizimlarda transplantatsiya juda qimmat bo'lib, faqat badavlat bemorlar uchun mavjud bo'lishi mumkin. Bu esa adolat tamoyiliga zid holat hisoblanadi.

Shuningdek, xalqaro transplantatsiya (medical tourism) ham bioetik muammolarni keltirib chiqaradi. Bemorlar boshqa davlatlarga borib organ ko'chirishi ba'zan qonuniy nazoratdan chetda qolishi va noqonuniy organ savdosiga sabab bo'lishi mumkin.

Transplantologiyada ilmiy tadqiqotlar va klinik sinovlar etikasi ham muhim o'rin tutadi. Yangi transplantatsiya usullari faqat bemorning roziligi va xavfsizligi kafolatlangan holda amalga oshirilishi kerak.

Bundan tashqari, organ rad etilishi (rejection) muammosi ham bioetik jihatdan muhimdir, chunki bemorlar uzoq muddatli immunosuppressiv davolashga muhtoj bo'ladi va bu ularning hayot sifatiga ta'sir qiladi. Organ transplantatsiyasida yana bir muhim bioetik masala — bu bemorlar o'rtasida ustuvorlikni belgilash mezonlaridir. Transplantatsiya navbatida turgan bemorlar soni ko'p bo'lgani uchun, qaysi bemorga

birinchi navbatda organ berilishi kerakligi murakkab axloqiy savol hisoblanadi. Bunda odatda tibbiy og'irlik darajasi, yashab qolish ehtimoli va kutish vaqti kabi omillar hisobga olinadi.

Shuningdek, donor va retsipient o'rtasidagi anonimlik ham muhim bioetik tamoyillardan biridir. Ko'plab tizimlarda donor kimligi retsipientga va aksincha, retsipient kimligi donorga oshkor etilmaydi. Bu holat ijtimoiy bosim, hissiy majburiyat va noxolis munosabatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Transplantatsiyada genetik muvofiqlik va ilmiy texnologiyalar ham katta rol o'ynaydi. HLA (Human Leukocyte Antigen) mosligi yuqori bo'lsa, organ qabul qilinishi ehtimoli oshadi. Biroq bu ilmiy jarayonlar bilan birga, inson hayotiga oid axloqiy qarorlar ham qabul qilinadi.

Yana bir dolzarb masala — bu eksperimental transplantatsiya va yangi texnologiyalardir. Sun'iy organlar, bioinjeneriya va ksenotransplantatsiya (hayvonlardan odamga organ ko'chirish) kabi yo'nalishlar rivojlanmoqda. Bu esa yangi bioetik savollarni keltirib chiqaradi: xavfsizlik, inson identiteti va uzoq muddatli oqibatlar.

Shuningdek, transplantatsiya jarayonida psixoemotsional qo'llab-quvvatlash tizimi ham muhim ahamiyatga ega. Bemorlar ko'pincha operatsiyadan oldin va keyin stress, qo'rquv va depressiya holatiga tushishi mumkin. Shuning uchun psixologik yordam bioetik yondashuvning ajralmas qismi hisoblanadi.

Transplantatsiyada yana bir muhim jihat — bu sog'liqni saqlash tizimining resurslari cheklanganligidir. Har bir organ transplantatsiyasi katta moliyaviy va texnik resurs talab qiladi. Shu sababli davlat siyosati darajasida adolatli va samarali taqsimot tizimi ishlab chiqilishi kerak.

Bundan tashqari, bemor va jamiyat o'rtasidagi ishonch ham juda muhim. Agar jamiyatda transplantatsiya tizimiga ishonch bo'lmasa, donorlik darajasi kamayadi. Shu sababli ochiqlik, shaffoflik va qonuniy tartiblar bioetik tizimning asosini tashkil etadi.

Xulosa

Organ transplantatsiyasi inson hayotini saqlab qolishda muhim o'rin tutadi, biroq u ko'plab bioetik muammolar bilan bog'liq. Donorlik, rozilik, adolat va maxfiylik kabi tamoyillarga qat'iy rioya qilish transplantatsiya jarayonining to'g'ri va adolatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Bioetik me'yorlarga amal qilish zamonaviy tibbiyotning asosiy talablaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Latipov, A. A. (2024). SALES MANAGEMENT METHODS IN THE TOURISM SECTOR INDUSTRIES. Science and innovation, 3(Special Issue 46), 459-461.
2. World Health Organization (WHO). Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation. 2023, 10–85-betlar.

3. Akbaralievich, L. A. (2023). CONTINUOUS PHASE AND MEANS OF USE IN UZBEK LANGUAGE. MATERIALLAR TO‘PLAMI, 390.
4. Gillon R. Ethics in Medicine. BMJ Publishing, 2020, 30–200-betlar.
5. Latipov, A. A. (2023). FINAL PHASE “TO STOP” AND THEIR EXPRESSIONS IN UZBEK LANGUAGE. Экономика и социум, (11 (114)-1), 192-195.
6. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Transplantologiya bo‘yicha qo‘llanma. 2021, 20–180-betlar.

